

ТЕМА 3. КИЇВСЬКА РУСЬ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

Київська Русь у 1054—1113 рр.	
Особливості	Основні заходи
Співправління трьох осіб (тріумвірат) (1054—1073 рр.)	
Співправління трьох осіб (тріумвірат) — Ізяслава, Святослава та Всеволода	Усунули від участі в державному житті молодших братів Ігоря та В'ячеслава, а після смерті останніх — привласнили їхні володіння 1060 р. здійснили спільний похід проти торків Улітку 1068 р. усі три Ярославичі були розгромлені половцями на річці Альті 1068 р. у Києві відбулося повстання проти Ярославичів. Проголошення Всеслава Полоцького Великим князем Київським. 1069 р. Ізяслав за підтримки польського короля Болеслава II повернув київський престол 1072 р. Затвердження на з'їзді у Вишгороді нової збірки законів «Правда Ярославичів» 1073 р. Загострення суперечок між Ярославичами переростає у відвертий конфлікт: Святослав, підмовивши Всеволоду, здійснив воєнний похід на Київ і вигнав звідти Ізяслава
Правління Святослава Ярославина (1073—1076 рр.)	
Верховна влада зосередилася в руках Святослава. Вважається, що після цього виник дуумвірат (співправління двох осіб) Святослава і Всеволода	З метою зміцнення влади Києва над удільними князями, які намагалися відокремитися або здобути зверхність над іншими, Святослав перерозподілив між ними князівства Залишив за собою крім київського великокнязівського стола Чернігівське князівство, а в інших містах посадив своїх синів і племінників У короткий термін домогся визнання всіма

	князями, а також здобув підтримку кийвських бояр і духівництва
Правління Ізяслава Ярославина (1076—1078 рр.)	
Останнє правління Ізяслава в Києві. Повернув владу за підтримки поляків. Спирався на допомогу Всеволода Ярославича, який віддав Ізяславу Київ, а сам отримав Чернігівське князівство	Позбавив влади синів Святослава й об'єднав під своєю владою всю Русь. Скривджені Святославові сини спричинили нову хвилю усобиць Олег Святославич вигнав із Чернігова Всеволода. Ізяслав надав допомогу братові. У вирішальній битві біля села Нежатина Нива 3 жовтня 1078 р. брати перемогли Олега Святославича, але Ізяслав загинув
Правління Всеволода Ярославича (1078—1093 рр.)	
Останній із синів Ярослава Мудрого. Ніхто не заперечував його прав на великокнязівський престол. Проте найбільше турбот Всеволоду завдали племінники, що вимагали від кийвського князя уділів	Затвердившись у Києві, віддав Чернігів своєму синові Володимиру Виявив себе слабким великим князем. Воювати не любив і доручив цю справу своєму синові, щойно йому виповнилося 12—13 років Реальна влада Всеволода поширювалася лише на частину держави. Турівська, Муромська, Волинська, Тмутараканська землі йому не підкорялися Був освіченою людиною, знав п'ять іноземних мов, проводив багато часу за читанням книжок та бесідами із вченими людьми Суперечки, що виникали між князями, улагоджував дипломатичним шляхом, інколи зіштовхуючи князів один з одним
Правління Святополка II Ізяславича (1093—1113 рр.)	
Найстарший з онуків Ярослава Мудрого. За давніми законами заміщення князівських столів	У складних умовах постійних набігів половців не зміг об'єднати сили всіх

мав переважні права на великокнязівський престол	руських земель і не виявив себе вмілим державним діячем і полководцем За його правління набули поширення князівські з'їзди (снеми), які намагалися вирішити загальнодержавні питання. Зокрема, припинити усобиці та організувати відсіч половцям Разом із Володимиром Мономахом став ініціатором скасування порядку престолонаслідування, запровадженого Ярославом Мудрим, та уведення спадкового володіння князівствами Брав участь у походах проти половців у 1103 і 1111 рр. Проте їх організатором був Володимир Мономах Був нещирим, пожадливым, оточив себе лихварями, не мав популярності серед народу. У внутрішній політиці не гребував інтригами, що спричиняло нові спалахи усобиць
--	--

З'їзди князів

Назва, дата	Основні питання
Любецький, 1097 р.	Ухвалення рішення про припинення усобиць, які послаблювали державу і робили її беззахисною для половців. Проголошення запровадження спадкового володіння землями і князівствами
Витичівський, 1100 р.	Укладення миру, який завершив війну князів, що розпочалася внаслідок осліплення теребовльського князя Василька Ростиславича
Золочівський, 1101 р.	Обговорення питання спільних дій усіх князів проти нападів половців
Долобський, 1103 р.	Обговорення заходів, спрямованих проти половецької загрози. За наполяганням Володимира Мономаха

	київський князь Святополк Ізяславич погодився на війну з половцями
--	--

Життєвий шлях Володимира Мономаха (1053—1125 рр.)

Роки	Характеристика
1053—1078	Дитячі та юнацькі роки. Своє дитинство і юність провів при дворі батька Всеволода Ярославича в Переяславі-Південному. Постійно очолював батьківську дружину, здійснював далекі походи, придушував повстання в'ятичів, воював проти половців. У 13 років батько направив його князувати в далекий Ростов
1078—1094	Чернігівський період життя. Після того як Всеволод Ярославич став великим князем київським, Володимир Мономах отримав в уділ Чернігів. Для Чернігівського князівства це був період розквіту, містобудування, храмового будівництва. У 1080 р. приборкував переяславських торків; боровся з половцями. Лише за князювання Всеволода Володимир провів 12 битв із половцями
1094—1113	Переяславський період життя. Володимир Мономах після смерті батька, хоча за його життя й був фактичним правителем Русі, добровільно поступився київським престолом Святополку Ізяславичу і так само передав Чернігівське князівство своєму старшому братові Олегу Святославичу, оскільки за законами заміщення князівських столів вони мали переважні права, а сам повернувся до Переяслава. Будучи переяславським князем, постійно влаштовував походи проти половців. Був ініціатором спільних походів руських князів у половецькі землі (1103, 1107, 1110, 1111 р.). Набув широкої слави полководця
1113—1125	Київський період життя. Після смерті Святополка Ізяславича за запрошенням київського віча став великим князем у Києві. Відновив на Русі одноосібну монархію, що занепала після смерті Ярослава. Обмежив обсяги стягування лихварями відсотків за позиками і закріпив це законом. У Києві було збудовано міст через Дніпро. Силою придушував князівські усобиці. Відновив міжнародний авторитет Київської держави. Написав знамените «Повчання дітям», пронизане турботою про рідну землю, ідеями християнської доброчливості та любові до ближнього

Правління Мстислава Володимировича (1125—1132 рр.)

Старший син Володимира Мономаха, успадкував київський великокнязівський престол після смерті батька.

Був сильним князем, який примусив визнати свою зверхність і підкорити Мономашичів, Ольговичів, Давидовичів і галицьких Ростиславичів.

1127 р. разом з іншими князями переміг полоцьких Всеславичів, а через два роки відправив у заслання до Константинополя всіх живих Всеславичів. Полоцьке князівство Мстислав передав своєму синові Ізяславу.

1132 р. здійснив успішний похід проти литовських племен. Підтримував династичні зв'язки через укладання шлюбних союзів з Норвегією, Данією, Візантією та Угорщиною.

Був останнім єдиновладним правителем Київської Русі, після смерті якого держава вступила в добу роздробленості.

Причини роздробленості Київської Русі

Великі простори держави та етнічна неоднорідність населення. Посилення боярства, яке ставило місцеві інтереси вище загальнодержавних.

Розвиток і піднесення удільних князівств і земель, що спричиняло виникнення місцевого сепаратизму і загострення міжкнязівських взаємин.

Зміна торговельної кон'юнктури, унаслідок чого Київ утратив роль центру торгівлі, а Західна Європа стала безпосередньо торгувати з Близьким Сходом.

Посилення експансії кочовиків на руські землі.

Особливості політичного та економічного розвитку Київського, Чернігово-Сіверського і Переяславського князівств у середині XII — першій половині XIII ст.

Територія	Економічний розвиток	Політичний розвиток
Київське князівство		

Колишнє Полянське Правобережжя, землі деревлян, південно-західні райони розселення дреговичів і землі уличів у басейні Південного Бугу	Одна з найбільш розвинутих і густонаселених областей Русі. Загальна кількість міст досягала 79 Головне місто — Київ із населенням 50 тис. осіб Основа господарства — орне землеробство, міста були центрами ремесла і торгівлі Через Київщину проходили Грецький, Соляний і Залозний торговельні шляхи, що зв'язували Русь з багатьма країнами світу	Була давнім політичним і територіальним центром Київської Русі Не була спадковою вотчиною якоїсь із князівських ліній Протягом XII — першої половини XIII ст. вважалася власністю великокнязівського київського столу і навіть загальнодинастичною спадщиною давньоруського князівського роду Упродовж 1146—1246 рр. київський стіл 46 разів переходив із рук у руки
Чернігово-Сіверське князівство		
Землі в басейнах Десни і Сейму, Сожу і Верхньої Оки, де мешкали сіверяни, радимичі й в'ятичі	Землі князівства були вкриті густою мережею населених пунктів Головне місто Чернігів за розмірами і рівнем розвитку поступалося лише Києву. Однак тісних економічних зв'язків між окремими районами князівства не існувало	Формування князівства в основному завершилося в XI ст. Засновником місцевої династії був син Ярослава Мудрого Святослав Наприкінці XI ст. за рішенням Любецького з'їзду утворилося Новгород-Сіверське князівство, яке формально підпорядковувалося Чернігову
Переяславське князівство		

Землі східного Лівобережжя Дніпра, колонізовані сіверянами	Переяслав був одним із найбільших міст Русі. Існували міста-фортеці: Остерський городок, Баруч, Воїнь, Прилуки, Лубни, Жовнин. Деяки з них були торговельно-ремісничими осередками. Через прикордонне розташування і набіги половців Переяславське князівство постійно потребувало захисту київського князя і продовольчої допомоги.	Виникло в 1050-ті рр. навколо Переяслава. У XII-XIII ст. фактично не мало політичної самостійності й цілком залежало від Києва. У Переяславі, як правило, сиділи князі, які мали зайняти київський стіл, або отримували це князівство як компенсацію за відмову від претензій на Київ.
--	--	---

Галицька і Волинська землі: утворення і зростання князівств

	Галицьке князівство	Волинське князівство
Територія	Землі в Прикарпатті та Верхньому Подністрів'ї	Землі в басейні південних приток Прип'яті та верхів'я Західного Бугу
Міста	Галич, Перемишль, Звенигород, Терембів, Ярослав, Коломия, Бакота, Берладь, Білгород	Бузьк, Луцьк, Червень, Белз, Холм, Кременець, Житомир, Пересопниця, Дорогобуж, Володимир
Формування князівства	Розпочалося в другій половині XI ст. Цей процес був пов'язаний із діяльністю засновника галицької династії князів Ростислава Володимировича, онука Ярослава Мудрого. Проте під тиском великого князя Ізяслава він змушений був залишити	До середини XII ст. не мала власної князівської династії. Київські князі вважали Волинь своєю вотчиною і не хотіли віддавати її у спадкове володіння іншим князям. Волинь керували київські ставленики. Статус спадкової вотчини Волинь набула після смерті Ярослава

	Галицьку землю. Справу батька продовжили три його сини — Рюрик, Василько і Володар	Мудрого за князювання Ярославичів. Засновник Володимиро-Волинської князівської династії — Ізяслав II Мстиславич
--	--	---

Розквіт Галицького князівства за князювання Ярослава Осмомисла (1152—1187 рр.)

На початку свого правління вів тривалу війну з київським князем Ізяславом за спірні порубіжні міста і зумів утримати їх за собою.

За його правління було збудовано й укріплено багато міст. Зокрема, у 1153—1157 рр. Успенський собор у Галичі. У цьому соборі його й було поховано.

У 1158 р. допоміг князю Ізяславу Давидовичу захопити київський стіл, але коли той відмовився видати ворога його батька Івана Берладника, вигнав його з Києва.

За його правління до Галицького князівства було приєднано землі між Карпатами і Дністром, пониззям Дунаю.

Разом з іншими руськими князями брав дієву участь у боротьбі з нападами половців.

Відновив порушені його батьком добрі стосунки з Угорщиною та Польщею і уклав із ними союзницькі угоди.

Підтримував дружні відносини з імператором Священної Римської імперії Фрідріхом I Барбаросою. У 1167 р. уклав союзницьку угоду з візантійським імператором Мануїлом I.

Прагнучи зміцнити князівську владу, боровся зі спробами бояр утручатися в державні справи і своє особисте життя.

Користувався великим авторитетом на Русі. У «Слові о полку Ігоревім» згадується, що він «підпер гори Угорські своїми військами» і «зачинив ворота Дунаю».

Характерні риси та особливості розвитку культури Київської Русі

Мала зв'язки з візантійською культурою, культурами західноєвропейських та азійських країн. Однак запозичення і творче

переосмислення візантійських традицій і канонів у культурному розвитку Русі переважало.

Основою культури Русі були місцеві елементи, притаманні народному світосприйняттю і світорозумінню, народним традиціям і звичаям. У поєднанні з різноманітними культурними впливами вони створювали підґрунтя для виникнення нової культурної єдності.

Велику роль у створенні місцевої самобутньої культури відіграло дохристиянське культурне середовище.

Домінуючий вплив християнства на розвиток матеріальної і духовної культури Київської Русі.

Виникнення і становлення власної державності сприяло культурному розвитку східних слов'ян, появі нових культурних явищ.

Культура Київської Русі

Галузь	Основні досягнення
Писемність	• «Черти і рези», руські письмена. Кирилиця (43 букви). На стінах Софійського собору в Києві — понад 400 написів
Освіта	• 1037 р. була відкрита перша бібліотека при Софійському соборі • 1086 р. у Києві була відкрита школа для дівчат • Володимиром Великим була відкрита перша школа для знаті
Наукові знання	• Черпалися переважно з творів європейських авторів • Початкові медичні знання. Агапіт
Література	• «Ізборник»

	• «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона • «Повчання дітям» Володимира Мономаха • «Слово о полку Ігоревім»
Літописання	• Літопис Аскольда, «Найдавніший Київський звід», «Печерський звід» (не збереглися) • «Повість минулих літ» Нестора, створена 1113 р. • «Київський літопис», кінець XII ст.
Усна народна творчість	• Казки, перекази, легенди, билини (із X ст.) • Дружинний епос • Обрядові пісні з дохристиянських часів • Прислів'я і приповідки
Музична творчість	• Пісні, танці, гусярські розспіви • Професійні артисти — скоморохи • Музичні інструменти: гуслі, гудки, сопілки, бубни
Архітектура	• Київ: палац княгині Ольги, «місто Володимира», Десятинна церква, «місто Ярослава», Софійський собор, Успенський собор; Михайлівський Золотоверхий собор • Спаський собор (Чернігів), Михайлівський собор (Переяслав)
Образотворче мистецтво	• Мозаїки і фрески (монументальний живопис). Стіни Софійського собору в Києві вкриті мозаїками (640 м²) і фресками (3000 м²) • В іконописі діяв візантійський канон

	• Алімпій (Аліпій) Печерський — майстер іконопису • Книжкова мініатюра. Остромирове Євангеліє
Ювелірна справа	• Відкрили таємниці мистецтва емалі та черні. Центри виробництва емалей: Київ, Чернігів. Емалями вкривали діадеми, колти, намиста, підвіски, образки, складні хрести

Історичне значення Київської Русі

Уперше об'єднала всі східнослов'янські племена в єдину державну організацію.

Сприяла соціально-економічному, політичному і культурному розвитку східних слов'ян.

Об'єднання в межах однієї держави дозволило східним слов'янам ефективно захищатися від нападів кочовиків та сусідніх держав.

Київська Русь стала своєрідним бар'єром, який захищав західноєвропейські країни від кочових орд тюркських племен.

Сприяла зміцненню міжнародного авторитету східних слов'ян, створювала для них можливість брати дієву участь у міжнародній політиці.